

розвиток дитини, формування її особистості та готовності до самостійної праці.

Список використаних джерел

1. **Бондар В.І. Рейда К.В.** Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: Навчальний посібник. – К.: «МП Леся», 2010. -168с. 2. **Еременко І.Г.** Олігофренопедагогіка, Київ, видавництво «Вища школа», 1985.-325с. 3. **Кащенко В.П.** «Дефективні діти і школа», М.:1912. 4. **Е.Сеген** Воспитание, гигиена и нравственное лечение умственно ненормальных детей С.Петербурга, 1903 – 319с. Перевод с французского М.П.Лебедевой.

References

1. **Bondar V.I. Reida K.V.** Osoblyvosti formuvannia trudovoi kompetentnosti rozumovo vidstalykh uchniv: Navchalnyi posibnyk. – K.: «MP Lesia», 2010. -168s. 2. **Eremenko I.H.** Olihofrenopedahohika, Kyiv, vydavnytstvo «Vyshcha shkola», 1985.-325s. 3. **Kashchenko V.P.** «Defektyvni dity i shkola», M.:1912. 4. **E.Sehen** Vospytanye, hyhyena y npravstvennoe lechenye umstvenno nenormalnykh detei S.Peterburha, 1903 – 319s. Perevod s frantsuskoho M.P.Lebedevoi.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016

УДК: 159.922(091)

С.Ю. Дячок
sveta2405y@mail.ru

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНУ ПЕРІОДИЗАЦІЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

Відомості про автора: Дячок Світлана, аспірант кафедри логопедії і спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, Україна. Sveta2405y@mail.ru

Contact: Diachok Svetlana, graduate student of department of logopedics and special methodologies Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University. Kamyanets-Podilsky, Ukraine. Sveta2405y@mail.ru

Дячок С. До питання про історичну періодизацію психічного розвитку дітей. У статті розглянуте актуальне питання вікової

періодизації психічного розвитку дитини. Проблема вікової періодизації психічного розвитку надзвичайно важка і важлива як для науки, так і для педагогічної практики. Її рішення, з одного боку, пов'язано з уявленнями про рушійні сили та умови психічного розвитку, а з іншого впливає на стратегію побудови системи освіти підростаючого покоління. Так, надзвичайно популярні в сучасній психології періодизації психічного розвитку Ж. Піаже і Е. Еріксона розкривають закономірності становлення одна інтелекту, а інша особистості дитини. Оскільки дитина розвивається у соціумі, нам було важливо визначити особливості пізнавального та емоційного розвитку у різні вікові періоди, адже формування соціальних компетенцій буде залежати від них.

Ключові слова: періодизація, психічний розвиток, вікові періоди, соціальні компетенції.

С.Дячок. К вопросу об исторической периодизации психического развития детей. В статье рассмотрен актуальный вопрос вековой периодизации психического развития ребенка. Проблема вековой периодизации психического развития чрезвычайно тяжелая и важная как для науки, так и для педагогической практики. Ее решение, с одной стороны, связано с представлениями о движущих силах и условиях психического развития, а с другой влияет на стратегию построения системы образования подрастающего поколения. Так, чрезвычайно популярные в современной психологии периодизации психического развития Ж. Пиаже и Е. Эриксона раскрывают закономерности становления одна интеллекта, а другая личности ребенка. Поскольку ребенок развивается в социуме, нам было важно определить особенности познавательного и эмоционального развития в разные вековые периоды, ведь формирование социальных компетенций будет зависеть от них.

Ключевые слова: периодизация, психическое развитие, вековые периоды, социальные компетенции.

Diachok S. To the question about a historical division into periods of psychical development of children. The pressing question of age-old division into periods of psychical development of child is considered in the article. Development of psyche is a dialectical, contradictory, saltatory process that consists of a few degrees and passes as a spiral. The presence of the heterogeneous stages of development allows to examine his division into periods, id est gives possibility to divide becoming of personality into periods, each of that comes from previous and predetermines the following, doing the unique contribution to development. Today in physiology, the far enough of divisions into periods of development of child is worked out psychology and pedagogics.

The problem of age-old division into periods of psychical development is extraordinarily heavy and important both for science and for pedagogical practice. Her decision, from one side, is related to the ideas about motive forces and terms of psychical development, and with other influences on strategy of construction of the system of formation of rising generation. So, extraordinarily popular in modern psychology divisions into periods of psychical development of J. Piaget and E. Ericson expose conformities to law of becoming one the intellect, and other the personalities of child. An important value has understanding of connection between periods and stages of development, as the purchased knowledge and skills on the previous stage pass to the following and used in new, more difficult mutual relations of personality with a public environment. As a child develops in society, it was important us to define the features of cognitive and emotional development in different age-old periods, in fact forming of social competences will depend on them. A social competence is the constituent of vital competence of preschool child and characterizes their ability to put right the productive co-operating with other people, to work in a command, find the faithful decisions of problems, prevent conflicts, to accept independent decisions, responsible for their consequences for surroundings, thriftily to behave to the environment and own "I am".

Key words: division into periods, psychical development, age-old periods, social competences.

Аналіз наукових досліджень. Дотичними до теми нашого дослідження є наукові праці таких фахівців у галузі як загальної, так і спеціальної педагогіки та психології, як Л. Виготський, Б. Ельконін, А. Петровський та інші, в яких характеризується становлення соціальних компетенцій дітей у різні вікові періоди. При цьому необхідно відзначити, що вікова періодизація є умовним поділом цілісного життєвого циклу на вікові періоди, що вимірюються роками. Розвиток дитини відбувається за кілька періодів, які послідовно змінюють один одного. Цей процес є обов'язковим і передбачуваним. Так, наприклад, не можна молодшого школяра повернути до дошкільного рівня розвитку, але можна передбачити, яким він стане у підлітковому віці.

Мета статті – охарактеризувати періодизацію психічного розвитку дітей як основу для оптимального використання в наступному системи корекційних складових для формування соціальних компетенцій у дітей з розумовою відсталістю.

Виклад основного матеріалу. Віковий період — відрізок життя індивіда, який досягає певного ступеня розвитку і має характерні, відносно стійкі якісні особливості. У межах періоду відбуваються кількісні та якісні зміни психіки, що дає змогу виділити певні стадії, які послідовно змінюють одна одну. Тобто розвиток психіки людини має періодичний і стадійний характер. У межах стадій розрізняють менші

часові відрізки розвитку — фази (наприклад, у періоді раннього дитинства виділяється стадія немовляти, а в межах цієї стадії — фаза новонародженості) [1].

Визначення періодів, стадій, фаз психічного розвитку особистості необхідне для створення оптимальної системи навчання й виховання, використання в повному обсязі можливостей дитини на кожному віковому етапі. Критеріями їх визначення є системні суттєві якісні ознаки — психічні й соціальні зміни на певному етапі життя дитини.

Важливе значення має розуміння зв'язку між періодами і стадіями розвитку, оскільки набуті знання і навички на попередній стадії переходять у наступну і використовуються в нових, складніших взаємовідносинах особистості із суспільним середовищем.

Оскільки дитина розвивається у соціумі, нам було важливо визначити особливості пізнавального та емоційного розвитку у різні вікові періоди, адже формування соціальних компетенцій буде залежати від них. Є дві різні точки зору на процес розвитку дитини. Згідно з однією з них цей процес безперервний, згідно з іншою – дискретний .

Відповідно до теорії безперервного розвитку – він іде не зупиняючись, не прискорюючись і не уповільнюючись, тому чітких меж, що відокремлюють один етап від іншого, не існує [2]. Відповідно до теорії дискретного розвитку – він іде нерівномірно, то прискорюючись, то уповільнюючись, і це дає підставу для виділення стадій або етапів у розвитку, які якісно відрізняються один від одного. На кожній стадії існує головний, провідний фактор, що визначає процес розвитку. Зміст і назва періодів, їх часові межі характеризуються найбільш важливими сторонами дитячого розвитку.

У сучасній загальній і спеціальній психолого-педагогічній літературі виділяють три основні групи періодизацій, в основу кожної з яких покладено різні критерії: за зовнішнім критерієм, за однією з внутрішніх ознак і за кількома внутрішніми ознаками дитячого розвитку [10].

Л.Виготський та Д.Ельконін у своїх дослідженнях виділяють періоди психічного розвитку дитини з урахуванням суттєвих особливостей кожного з етапів. Вони пропонують використовувати три критерії: соціальну ситуацію розвитку, провідну діяльність і центральне вікове новоутворення. За Л. Виготським розвиток – це передусім виникнення нового [11]. Стадії розвитку характеризуються віковими новоутвореннями, тобто якістьми або властивостями, яких не було раніше в готовому вигляді. Джерелом розвитку є соціальне середовище, яке виховує та навчає, визначаючи виникнення вікових новоутворень. Л. Виготський вводить поняття «соціальна ситуація розвитку» в – специфічне для кожного віку відношення між дитиною і соціальним середовищем .Середовище стає зовсім іншим, коли дитина переходить від однієї вікової стадії до наступної. Соціальна ситуація розвитку змінюється на самому початку вікового періоду. До кінця періоду

з'являються новоутворення, серед яких особливе місце займає центральне новоутворення, що має найбільше значення для розвитку на наступній стадії і диктує зміну ситуації розвитку [8]. Особливістю соціального розвитку в ранньому дитинстві є спільна діяльність дитини з дорослим на правах співпраці. Розкривається вона у стосунках “дитина-предмет-дорослий”. Зміст спільної діяльності полягає у засвоєнні малюком спеціально вироблених способів використання предметів. Наприкінці немовлячого віку відбувається виокремлення предметів як чогось постійного, наділеного стійкими властивостями. У цей період діти прагнуть навчитися діяти з ними. Дитина в цьому віці, за словами Л. Виготського, перебуває у світі речей і предметів, у своєрідному їх “силовому полі”. Кожен предмет спонукає її доторкнутися до нього, взяти в руки або, навпаки, не торкатися його. Річ заряджена для дитини в цій ситуації афективною силою, яка притягує або відштовхує, і, відповідно, спонукає (спрямовує) її до діяльності .

Таким чином, Л. Виготський запропонував таку періодизацію психічного розвитку:

- криза новонародженості;
- період немовляти (2 міс-1 рік)
- криза 1 року;
- раннє дитинство (1-3 роки);
- криза 3 років;
- дошкільний вік (3-7 років);
- криза 7 років;
- шкільний вік (7-13 років);
- криза 13 років;
- пубертатний період (13-17 років);
- криза 17 років .

Д. Ельконін розвинув теорію Л.Виготського про специфіку дитячого розвитку. У своїх дослідженнях він розглядає дитину як особистість, яка активно пізнає навколишній світ – світ предметів і людських відносин. Ці системи відносин опановуються дитиною в діяльності різного типу. Ним було виділено дві групи провідних видів діяльності [3]

У першу групу входять діяльності, які орієнтують дитину на норми відносин між людьми. Це безпосередньо-емоційне спілкування немовлят, рольова гра дошкільників і інтимно-особистісне спілкування підлітків. Вони значно відрізняються одна від одної за змістом, але являють собою діяльності одного типу, що мають справу з системою відносин “дитина-дорослий”.

Другу групу складають провідні діяльності, завдяки яким засвоюються способи дій з предметами: предметно-маніпулятивна діяльність дітей раннього віку, навчальна діяльність молодших школярів та навчально-професійна діяльність старшокласників.

Діяльності другого типу мають справу з системою відносин “дитина-предмет”.

У діяльності першого типу розвивається мотиваційна сфера дітей, у діяльності другого типу формуються їхні операційно-технічні можливості, тобто інтелектуально-пізнавальна сфера. Ці дві лінії утворюють єдиний процес розвитку особистості, але на кожному віковому етапі переважає розвиток однієї з них. У дитинстві розвиток мотиваційної сфери випереджає розвиток сфери інтелектуальної, в наступному, ранньому віці мотиваційна сфера відстає і більш швидкими темпами розвивається інтелект і т.д.

Згідно Д. Ельконіну [3], кожен вік характеризується своєю соціальною ситуацією розвитку; провідною діяльністю, в якій переважно розвивається мотиваційно-потребна або інтелектуальна сфера особистості; віковими новоутвореннями, що формуються в кінці періоду, серед них виділяється центральне, найбільш значуще для подальшого розвитку. Межами віку служать кризи – переломні моменти в розвитку дитини.

Д. Ельконін у дитинстві виділяє 7 періодів:

1. вік немовляти — до 1 року;
2. раннє дитинство — 1-3 роки;
3. молодший і середній дошкільний вік — 3-5 років;
4. старший дошкільний вік — 4-7 років;
5. молодший шкільний вік — 6-11 років;
6. підлітковий вік — 10-14 років;
7. ранній юнацький вік — 13-17 років.

В середині кожного періоду процес розвитку проходить 3 стадії:

1. Розвиток певної сторони діяльності.
2. Максимальна реалізація, кульмінація розвитку даного типу провідної діяльності.
3. Насичення цієї діяльністю і актуалізація другої її сторони (під сторонами мають на увазі предметний і комунікативний аспекти).

До періодизації дитячого розвитку за зовнішнім критерієм відноситься класифікація Р.Заззо [4]. У ній етапи дитинства збігаються зі ступенями системи виховання і навчання дітей. Після стадії раннього дитинства (до 3 років) починається стадія дошкільного віку (3-6 років), основний зміст якої складає виховання в сім'ї або дошкільному закладі. Далі йдуть стадія початкової шкільної освіти (6-12 років), на якій у дітей розвиваються основні інтелектуальні навички; стадія навчання в середній школі (12-16 років), коли вони отримують загальну освіту, пізніше – стадія вищої або університетської освіти.

У періодизації А. Петровського [5] в якості зовнішнього критерію, що визначає процес дитячого розвитку, виступають різні соціальні групи, з якими дитина вступає у взаємодію в міру свого дорослішання. Він зазначає, що формування особистості дітей визначається

особливостями їхніх взаємин з членами референтної групи. Референтна група найбільш значима для дітей порівняно з іншими, вони приймають саме її цінності, моральні норми і форми поведінки.

На кожному віковому етапі діти включаються в нову соціальну групу, яка стає для них референтною. Спочатку це сім'я, потім група дитячого садка, шкільний клас і неформальні підліткові об'єднання. Для будь-якої такої групи характерна своя діяльність і особливий стиль спілкування. Діяльнісно-опосередковані взаємини дітей з групою є тим фактором, який бере участь у формуванні їхньої особистості.

У своїх дослідженнях А Петровський виділяє періоди: раннього дитинства, дитсадківського дитинства, молодшого, середнього та старшого шкільного віку. Перші три періоди утворюють епоху дитинства, в якій процес адаптації переважає процес індивідуалізації. Для епохи середнього шкільного віку характерне домінування процесу індивідуалізації над процесом адаптації, для епохи юності – домінування процесу інтеграції над процесом індивідуалізації. Виходячи з його концепції, дитинство – це, переважно, пристосування дитини до соціального середовища, середній шкільний вік – прояв власної індивідуальності, юність – інтеграція в суспільстві [6].

Ще одним з прикладів періодизації, що відображає окремі сторони дитячого розвитку, є теоретичні підходи Л. Колберга про становлення моральної свідомості дітей. Він розглядає розвиток моральної свідомості як послідовний прогресивний процес, виділяючи в ньому 6 стадій розвитку, які об'єднуються за трьома рівнями. Перший – доморальний рівень. Норми моралі для дитини – щось зовнішнє, коли вона виконує правила, встановлені дорослими, з чисто егоїстичних міркувань. Спочатку орієнтується на покарання і веде себе “добре”, щоб його уникнути (1 стадія). Потім починає орієнтуватися і на заохочення, очікуючи отримати за свої правильні дії похвалу або яку-небудь іншу нагороду (2 стадія). Другий рівень – конвенціональна мораль (конвенція – домовленість, угода [12]). Джерело моральних приписів для дитини залишається зовнішнім. Але вона уже має потребу у схваленні, у підтримці емоційно-позитивних стосунків зі значимими для неї людьми.

Орієнтація у своїй поведінці на виправдання очікування і схвалення інших характерна для третьої стадії, на авторитет – для четвертої. Цим визначається нестійкість поведінки дитини, залежність від зовнішніх впливів. Третій рівень – автономна мораль. Моральні норми і принципи стають власним надбанням особистості, тобто внутрішніми. Вчинки визначаються не зовнішнім тиском або авторитетом, а своєю совістю. Спочатку з'являється орієнтація на принципи суспільного благополуччя, демократичні закони, прийняті на себе зобов'язання перед суспільством (5 стадія), потім – на загальнолюдські етичні принципи (6 стадія).

Усі дошкільнята і більшість семирічних дітей (приблизно 70%) знаходяться на доморальному рівні розвитку. Цей нижчий рівень розвитку моральної свідомості зберігається у частини дітей і пізніше – у 30% в 10 років і 10% в 13-16 років .

Підсумовуючи вищезазначене необхідно виділити в розвитку дітей ранній, дошкільний та шкільний вік [7]. Розвиток соціальної компетентності дітей є важливим для їхньої успішної реалізації в соціумі на кожному віковому етапі та має певні особливості: прагнення розуміння себе та інших як особистості ,що притаманне дітям раннього дошкільного віку, яскраво виражена потреба в ідентифікації , що притаманне молодшому та середньому дошкільному віку; зміщення соціальних ролей, зростання потреби в спілкуванні та емоційному благополуччі, що притаманне дітям старшого дошкільного віку ; процес дорослішання, пов'язаний з появою ряду особистісних проблем або досягнень, прагнення самостійності та індивідуальності притаманне дітям молодшого шкільного віку, тощо. Розуміння себе та інших як особистості – важлива умова для розвитку особистості .

Соціальна компетентність є складовою життєвої компетентності дошкільника і характеризує їхню здатність налагоджувати продуктивну взаємодію з іншими людьми, працювати в команді, знаходити вірні рішення проблем, запобігати конфліктам, приймати самостійні рішення, відповідати за їхні наслідки для оточення, бережливо ставитися до довкілля та власного “Я”. [13]

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні ці якості означені як основа соціальної компетентності дитини, що охоплює [9]:

- уміння орієнтуватися у світі людей (рідні, близькі, знайомі, незнайомі, різної статі, віку, роду занять та ін.);
- здатність розуміти іншу людину, її настрій, потреби, особливості поведінки;
- уміння поважати інших людей, допомагати, турбуватися про них;
- спроможність обирати відповідні ситуації спілкування і спільної діяльності.

У цьому ж компоненті зазначається, що соціально компетентна дитина здатна відчувати своє місце у системі стосунків людей, адекватно поводити себе.

Висновки. Отже, цілеспрямований процес залучення дитини до моральних цінностей людства і конкретного суспільства починається у ранньому дитинстві. Успішність цього процесу залежить від єдності моральної свідомості і поведінки. Визначальною у ньому є роль дорослого як “соціального провідника”, зразка для наслідування, організатора соціального досвіду дитини. Цей період сприятливий для оволодіння мовою, виникнення символічної гри, здатності до наслідування, розвитку самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія. – К.: ТОВ «Центр учбової літератури». – 2012. – 384 с. **2. Кураев Г. А., Пожарская Е.Н.** Возрастная психология. – Ростов-на-Дону: УНИИ валеологии РГУ, 2002. – 146 с. **3. Эльконин Д.Б.** Развитие личности ребенка-дошкольника. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – 359 с. **4. Обухова Л.Ф.** Детская психология. – М.: Академия, 1998. – 456 с; **5. Петровский А.В.** Возрастная и педагогическая психология. – М.: Просвещение 1979. – 288 с. **6. Поліщук В.М.** Вікова та педагогічна психологія. – Суми: Десна, 2007. – 330 с. **7. Робинсон Б.Е., Скин П.** Развитие ребенка и его отношений с окружающими. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1993. – 158 с. **8. Докторович М.О.** Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї. Дис.канд.пед.наук 13.00.05., К, 2009; **9. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні.** – К.,1999; **10. Мухина В.С.** Возрастная психология. – М.: Академия, 1998 – 456 с. **11. Виготский Л.С.** Детский возраст. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 247-256. **12. Академічний тлумачний словник української мови.** – К.: Академія наук України, 2010. – Т. 4. – С. 256. **13. Поніманська Т.І.** Формування соціальної компетентності дитини //Нова педагогічна думка. – 1998. – №2. – С.91-95.

References

1.Sergeenkova O.P. Vikova psihologia. – K.: Zentr uchbovoy literatyru. – 2012. – 384 s.; **2. Kuraev G.A., Pogarskaya E.N.** Vozrastnaya psihologiya. – Rostov na Dony: UNII valeologii RGU, 2002. – 146 s. **3. El'konin D.B.** Razvitie lichnosti rebenka-doshkolnika. – M.: Pedagogika, 1984. - T. 4. – S.153; **4. Obyhova L.F.** Detskaya psihologiya. – M.: Akademiya, 1998. – 456 s; **5. Petrovskiy A.V.** Vozrastnaya I pedagogicheskaya psihologiya. – M.: Prosvechenie, 1979. – S. 288; **6. Polischyk V.M.** Vikova ta pedagogichna psihologia. – Symu: Desna, 330 s. **7. Robinson B.E., Skin P.** Razvitie rebenka I ego otnosheniy s okrugachimi. – M.: Zentr obchechlovecheskih zennostey, 1993. – S. 158; **8. Doktorovich M.O.** Formirovanie social'noy kompetentnosti starshogo pidlitka z nepovnoi sim'I. dis... kand. ped. nauk: 13.00.05. – K, 2009. **9. Bazovuy component doshkil'noi osvitu v Ukraini .** – K., 1999; **10. Myhina V.S.** Vozrastnaya psihologiya. – M.: Akademiya, 1998. – 456 s. **11. Vugotskiy L.S.** Detskiy vozrast. – M., 1984. – S. 247-256 **12. Akademichnuy tлумachnuy slovnik ukrainskoi movu.** – K.: Akademiya nauk Ukrainu, 2010. – T.4. – S. 256. **13. Ponimanskaya T.I.** Formirovannya social'noy kompetentnosti dutunu // Nova pedagogichna dumka. – 1998. – №2. – S.91-95.

Received 11.09.2016

Reviewed 26.10.2016

Accepted 29.11.2016